

Овчаренко З.П.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна

ПЕРЕКЛАД ЯК ФОРМА МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Уява про переклад як форму міжкультурного діалогу є цілком тривіальною. У контексті з цим є сенс торкнутися питання про співвідношення понять діалогу і перекладу. Для наших цілей представляється кращим трактування цього питання, яке дає Н.С. Автономова у книзі «Пізнання і переклад». Відштовхуючись від формулювання Ю. Лотмана, який стверджує, що «елементарний акт мислення є переклад», а «елементарний механізм перекладу є діалог», вона визначає свою позицію наступним чином. Трактування діалогу Ю. Лотманом, всупереч тому, що може здатися на перший погляд, «радикально відрізняється від «бахтинського», а іноді виявляється навіть діаметрально протилежним йому за змістом». Ю. Лотман розробляв концепцію діалогу, «розвиваючи свої структурно-семіотичні позиції, зовсім не відмовляючись від них», як нині багато хто схильний вважати. При цьому М. М. Бахтін не раз висловлював «принципове несприйняття семіотичної позиції»: в той час як «для інших важливі системи та коди», він «скрізь чує голоси». Непогоджуючись в усьому з цією точкою зору Н. С. Автономова наголошує на діаметральній протилежності «кодів» Ю. Лотмана і «голосів» М. М. Бахтіна «як у пізнавальному, так і у екзистенціальному сенсі» [Автономова, 2008, с. 551-552]. Продовжуючи свою думку Н.С. Автономова вказує, що діалог, за Ю. Лотманом, передбачає асиметрію подвійного тлумачення: відмінність «семіотичної структури (мови) учасників діалогу» і «почергову спрямованість інформаційних повідомлень», в силу якої «учасники діалогу почергово переходять з позиції передачі на позицію сприйняття». Останнє – зміна позицій передачі та сприймання – є «загально семіотичний та

загально лінгвістичний механізм», що ще раз вказує на відмінність трактувань діалогу у Ю. Лотмана і М. М. Бахтіна. При цьому особливо важливо, що для Ю. Лотмана учасники діалогу «говорять на різних мовах», семіотичні структури яких також «різні». Оскільки ж «фактично будь-який діалог можливий лише за наявності спільної мови», набуває вирішального значення і фактор перекладу: щоб виробити цю спільну мову, а для цього і потрібен переклад. «Саме в цьому сенсі» Н.С. Автономова і вважає «переклад умовою можливості діалогу, а не навпаки» [Автономова, 2008, с. 552-553]. Якщо постійно мати на увазі розходження позицій Ю. Лотмана і М. М. Бахтіна з питання про трактування діалогу, то з «формулюванням уподобань» Ю. Лотмана, згідно з якою «елементарний механізм перекладу є діалог», на погляд Н. С. Автономової, «можна було б навіть і погодитися». Те, що Ю. Лотман говорить про діалог, є і в перекладі. Але, «щоб уникнути подальших непорозумінь», Н. С. Автономова все ж пропонує зробити у формулі Ю. Лотмана «інверсію»: «Елементарний механізм діалогу є переклад, адже саме переклад, який забезпечує розуміння повідомлень на різних мовах, виступає як умова діалогу, а не навпаки» [Автономова, 2008, с. 553].

Наведене тут трактування співвідношення діалогу та перекладу, яке запропонувала Н. С. Автономова, представляється кращим, зокрема, тому, що воно актуалізує значимість перешкод, які завжди стоять на шляху діалогу у вигляді різномовності (у широкому сенсі) потенційних учасників спілкування, і вказує на культурний механізм подолання цих перешкод. Отже, знімається тривіальність питання про діалог, у тому числі і про діалог міжкультурний, і підкреслюється необхідність різнобічних зусиль для того, щоб почати і підтримувати його. Важливо і те, що, акцентуючи роль перекладацького зусилля, дане трактування не дозволяє забути, що в «міжкультурний діалог», варто наголосити, вступають не культури, а люди, пам'ятаючи при цьому, що людина завжди щось більше, ніж просто носій мови і культури. При обговоренні теми перекладу як способу подолання кордонів між мовами та культурами має сенс зосередитись на проблемі розмежування контактуючих мов. Торкаючись цього

питання, ми зазвичай взагалі не схильні були б бачити в цьому будь-яку проблему, однак більш глибокий погляд на мовні кордони свідчить, що все далеко не так просто, як може здатися на перший погляд: зазвичай ми навіть над цим не замислюємося – адже, врешті-решт, зовсім неважливо визначити, з якою саме мовою ми маємо справу – з англійською або французькою, румунською або угорською. Щоправда, повна чіткість зберігається тут лише до того, поки ми розглядаємо мови, які генетично досить віддалені одна від одної, а не перебувають у близькій спорідненості; кодифіковані форми мов, а не їх діалекти, і, безумовно, поки ми не торкаємося мов «безписьменних».

Серед розмежованих подібними способами мовних утворень існує чимало таких, які виступають – або здатні виступати – як своєрідні маркери ідентичності: найбільш характерний, напевно, зв'язок «національної» мови з однойменної ідентичністю, але зауважимо, і соціальні діалекти часто мають досить схожу функцію. Перший з цих двох прикладів в сучасній культурі представляється самоочевидним (хоча Б.Андерсон в «уявних спільнотах» [Андерсон, 2001, с. 71], як відомо, бере під сумнів європейську традицію приписувати мові одну з ключових ролей у становленні «націоналізмів», справедливо вказуючи на ситуацію виникнення американських націй), і тому тут особливого розгляду заслуговують випадки, коли те, що має бути очевидним, насправді виявляється проблематичним.

Література:

1. Автономова Н.С. Познание перевод. Опыты философии языка / Н.С. Автономова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 704 с.
2. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. – М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. – 288 с.
3. Лотман Ю.М. Семиосфера. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2010. – 704 с.